

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Tarih Derslerinin Anlatımında Tarihsel Düşünme Becerilerinin Önemi

The Importance of Historical Thinking Skills in the Narration of History Lessons

İbrahim Özcanlı^{1*} • Hamza Keleş² ¹Çukurova Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Adana/Türkiye²Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Ankara/Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi

Gönderilme: 23.11.2022

Kabul: 05.12.2022

İlk Yayınlanma: 21.12.2022

Anahtar Kelimeler

Dünya

Eğitim

Tarih

Tarihsel düşünme becerileri

Türkiye

ARTICLE INFO

Article History

Received: 23.11.2022

Accepted: 05.12.2022

First Published: 21.12.2022

Keywords

Education

History

Historical thinking skills

Turkey

World

ÖZET

Tarihsel düşünme becerileri öğrencilerin tarihi her yönden anlamlandırabilmeleri için kazandırılması gereken en temel becerilerdendir. Tarihteki olayların objektif, tarafsız ve doğru şekilde değerlendirilmesi için analitik ve bilimsel düşünme becerilerine dayalı tarihsel düşünme becerilerinin öğrencilere öğretilmesi gerekir. Tarihini doğru anlayıp yorumlayabilen gençler, kendi geleceklerinin ve ait olduğu toplumun geleceğinin daha doğru ve sağlam şekillenmesini sağlar. Kronolojik düşünme, tarihi anlama, sebep-sonuç ilişkileri, değişimleri ve sürekliliği gözleme, tarihi araştırmaya dayalı becerileri, tarihi olayların analizi, yorumlama ve karar verme becerileri, geçmişe bakabilme yeteneği, geçmişteki insanların bakış açılarıyla bakabilme becerisi ve tarihsel empati becerisi gibi kazanımlar dünyada ve ülkemiz eğitim programlarında yer almaktadır. Dünyada ve ülkemizde, tarih eğitiminin planlanması ve uygulanması aşamalarında, tarihsel düşünme becerileri son yıllarda üzerinde daha çok durulan ve önemi anlaşılan bir konu olmuştur. Tarih derslerinin anlatımında tarihsel düşünme becerilerinin öğretmenler tarafından kullanılma durumu ve bu becerilerin öğrencilere aktarılma durumu üzerinde durulması ve araştırılması gereken önemli bir durumdur. Bu makalede; tarihsel düşünme becerileri, bu becerilerin önemi, Türkiye’de ve dünyada tarihsel düşünme becerilerinin kullanım durumu üzerinde durulacaktır.

ABSTRACT

Historical thinking skills are one of the most basic skills that should be acquired by students in order to make sense of history in all aspects. Historical thinking skills based on analytical and scientific thinking skills should be taught to students in order to evaluate events in history objectively, impartially and accurately. Young people who can understand and interpret their history correctly ensure that their future and the future of the society they belong to are shaped more accurately and firmly. Gains such as chronological thinking, understanding history, cause-effect relationships, observing changes and continuity, skills based on historical research, analysis of historical events, interpretation and decision-making skills, ability to look at the past, ability to look from the perspectives of people in the past, and historical empathy skills in the world and in our country. included in the curriculum. In the world and in our country, in the planning and implementation stages of history education, historical thinking skills have been a subject that has been emphasized more and whose importance has been understood in recent years. The use of historical thinking skills by teachers in the narrative of history lessons and the transfer of these skills to students is an important situation that should be emphasized and investigated. In this article; historical thinking skills, the importance of these skills, the use of historical thinking skills in Turkey and in the world will be emphasized.

Bu makaleyi aşağıdaki gibi alıntılayınız | Please cite this paper as follows:

Özcanlı, İ., & Keleş, H. (2022). Tarih derslerinin anlatımında tarihsel düşünme becerilerinin önemi. *Bulletin of Educational Studies*, 1(1), 32-39.
https://doi.org/10.29329/bules.2022.480.05

* Sorumlu yazar | Corresponding author

E-mail address: ibrahimozcanli.001@gmail.com

Giriş

Geçmiş, bugünü ve geleceği şekillendirir. Bu nedenle, geçmişini anlamak ve muhakeme etmek, mevcut siyasi ve toplumsal koşulları ve gelişmeleri tarihsel olarak anlamlandırmak için önemli bir ön koşuldur (Körber vd., 2007; Van Drie & Van Boxtel, 2008).

Tarih derslerinde de diğer bütün derslerde olduğu gibi öğrenciye verilen eğitim-öğretimin değerlendirilmesi ve eğitim içeriğinin iyileştirilmesi ile ilgili çalışmalar oldukça önemlidir (Reisman vd., 2019). Öğrencilerin tarihi olayları algılayabilmeleri ve anlamlandırabilmeleri için ise tarihsel düşünme becerilerinin etkililiği görmezden gelinemez. Öğrencilere tarihsel düşünme becerilerini kazandırarak tarih okuryazarı bireyler yetiştirmek için öğrencilerin en hızlı şekilde ulaşabileceği kaynakların başında ders kitapları gelmektedir. Ayrıca bu becerilerin öğrencilere kazandırılmasında öğretmenlerin rolü de düşünüldüğünde öğretim programları da büyük önem arz etmektedir. Tarihteki olayların objektif ve tarafsız bir şekilde değerlendirilmesi için analitik ve bilimsel düşünme becerilerine dayalı tarihsel düşünme becerilerinin öğrencilere öğretilmesini gerektirir (Demircioğlu, 2009). Bu nedenle öğretim programlarının, ders kitaplarının, çalışma fasiküllerinin tarihsel düşünme becerilerine uygun bir şekilde hazırlanması gerekmektedir (Karpınar, 2021).

21. yüzyılda Türk eğitim sistemi, dayandığı felsefi temellere göre önemli değişikliklere uğramıştır. 2005 yılında temel eğitimde, 2007 yılında ortaöğretimde başlayan değişim sürecinde post modern ilkelere dayalı yapılandırmacı yaklaşım tercih edilmiştir. Davranışçı yaklaşımda, öğretim programı aracılığıyla öğrenciye öğretmen tarafından bilgi aktarılırken yapılandırmacı anlayışta; öğretmen öğrenciye sınıf ortamındaki etkinliklerle öğrencinin zihninde bilginin yapılandırılmasını ve her zihinde farklı şekillerde oluşabilen farklı bilgileri aynı anda doğru kabul edilebileceğini söyler. Öğrenciyi merkezde tutan bir yaklaşım olan yapılandırmacı yaklaşımda bilginin aktarımından ziyade bilgiyi yapılandıracak becerilere vurgu yapılmaktadır (Yazıcı & Şimşek, 2012).

Yukarıda bahsi geçen bağlam içerisinde 2007 yılında tarih öğretim programında önemli yapısal değişikliklerin meydana geldiğinden söz etmek yerinde olacaktır. Bu doğrultuda örneğin, İslam Tarihi, Osmanlı Tarihi gibi dersler 1993 yılında müfredattan kaldırılmıştır. 9. ve 10. sınıf tarih ders programına T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi eklenmiş, 2008 yılından sonra 12. Sınıfta Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi dersi programa eklenmiştir. Böylece 1980 sonrası tarih öğretim programlarının yakın tarihin göz ardı edilmesindeki eksiklikleri bir nebze giderilmiştir. 2007 programına göre, lise türü ve bölüm/program ayrımı yapılmaksızın tüm lise öğrencileri üç yıl tarih dersi almaktadır. Bu gelişme ortaöğretim programlarında tarih derslerinin önceki yıllara göre konununun güçlendirildiği anlamına gelmektedir (MEB, 2007).

Tarih öğretim programının amaçları bağlamında değerlendirildiğinde, 2007 öğretim programı, insanların barış, hoşgörü, karşılıklı anlayış gibi temel değerlerin önemini anlamalarını sağlamak gibi evrensel insani değerlere göndermede bulunan bir hedef belirlemişse de millî kimliği oluşturan unsurlar ile millî kimliğin korunmasını, millî birlik ve beraberliğin önemini, Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmesindeki yerini kavratarak öğrencilerin laik, demokratik, millî ve çağdaş değerlere göre yaşamaya istekli olmalarını sağlama amacı 1993 programından pek farklı değildir (Dinç, 2011; Şimşek & Yazıcı, 2013).

Tarih eğitimine bakıldığında, uygulamaya konulan programlarda ilk kez ve sıklıkla 2007'den bu yana "beceri" vurgusu ile karşılaşılmaktadır. Bilgi ve beceriyi dengeleyen bir anlayışın eğitimdeki önemi açıkça belirtilmektedir. Bu amaçla temel becerilere ek olarak; kronolojik düşünme, tarihsel analiz ve yorum, tarihsel sorun analizi ve karar verme, tarihsel kavrama, tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma gibi tarihsel beceriler de hedeflenen beceriler olarak tanımlanmıştır (MEB, 2007). 2011 yılında tarih programlarında yapılan değişiklik ile tarih becerileri ayrıntılı olarak tanımlanmış ve yeterlilik vurgusu yapılmıştır. Programın yeteneklere ek olarak öğrenci merkezli yapısı nedeniyle her öğrencinin kendisine özgü olduğu kabul edilerek, demokratik değerlere uygun çağdaş tarih öğretimi yaklaşımı dikkate alınmıştır (MEB, 2011).

Lise eğitim programının kronolojik yapısından dolayı ortaya çıkan yoğunluk, eğitim programında beceriye yapılan vurgunun sadece teorik düzeyde kalmasını sağlayabilmektedir. Müfredat yetiştirme düşüncesi ve telaşla ders anlatan öğretmen, tarihsel becerilerin gelişmesini sağlayan etkinlik ve uygulamalara yeterli zaman bulamayabilir (MEB, 2007).

Bu makalede; tarihsel düşünme becerileri, bu becerilerin öğrencilerin tarihi anlaması ve yorumlamasındaki yeri, Türkiye'de ve dünyada tarihsel düşünme becerilerinin kullanım durumu üzerinde durulacaktır.

Makale, literatür taramasına dayalı betimsel modelde, nitel tarzda yazılmıştır. Belirtilen amaç bağlamında ilgili literatür taranarak elde edilen dokümanlar incelenmiştir.

Tarihsel Düşünme Becerileri

İnsanın doğuştan kazanmış olduğu yeteneklerden biri düşünmedir. Bir karar alırken, mantıklı bir seçim yapmaya çalışırken, bir problemi çözmeye çalışırken düşünce gücünden yardım almaktadır. Düşünme gücünün faydalı kullanımı insanın yaşamı boyunca yaşadığı tecrübeler ve bu tecrübelerin öğretileri ile doğru orantılıdır. Tarih dersinde öğrencileri farklı tecrübeler kazanabilecekleri süreçlerle karşı karşıya getirmek onların düşünme becerilerinin gelişmelerine büyük katkı sağlamaktadır. Her dersin kendi düşünme biçimi vardır ve tarihsel düşünme becerileri, tarih konularını öğretirken çok

boyutlu düşünmeye olanak sağlar (Doğan, 2007). Alana özgü beceriler ile o alan içindeki birden çok belgenin işlenmesi ve doğru değerlendirilmesi arasında bağlantı vardır.

Tarihsel düşünmeyi, geçmişle ilgili sorular sorma ve ele alma, geçmiş olayları bugün ve gelecekle ilişkilendirme ve aynı zamanda tarihsel bir kaynağın referanslarını eleştirel olarak yansıtma gibi prosedürlere dayanan önemli gerçekler ve tarih bilgisinin ötesinde beceriler olarak tanımlanabilir (Schreiber, 2008). Tarihsel düşünme kavramı “öğrencilerin tarihi anlama, geçmişini yorumlama ve geçmiş ile bugün arasında köprü kurma açısından geliştirmesi gereken bir beceridir”. Tarihsel düşünme, tarihsel bilgileri farklı bakış açısı ve yorumlarla araştırmayı gerektiren bir süreç olarak da tanımlanabilir (Keleş & Kiriş, 2010). Descartes’e göre tarihsel düşünme, doğuştan ve doğaldır, her çocuk neden-sonuç ilişkisi yaratabilir (Köksal, 2007). Tarihsel düşünme yeteneği, öğrencilerin karmaşık ve soyut fikirleri anlamalarını sağlayan bir süreçtir. Bu beceriler sayesinde öğrenciler hem geçmiş hem de şimdiki zaman ile ilgili olayları ve genel insan yaşam şekilleri hakkında eleştirel ve yaratıcı düşünebilirler. Tarihsel düşünme, öğrencilerin tarihi bilgileri kullanarak tarih hakkında yorum ve eleştiri yapmalarını, farklı görüşlerle olaylara daha geniş bir yelpazeden bakmalarını sağlamaktadır (Muhthar vd., 2019). Özellikle tarihsel düşünme becerileri, geçmişte olanlar hakkında bilinçli yorumlara ulaşmak için farklı argüman ve anlatıların aktif yansımalarını içerir (Spoehr & Spoehr, 1994; VanSledright & Kelly, 1998). Tarihsel düşünme becerileri, tarihin doğasına ve tarihçilerin çalışma yöntemlerine dayanmaktadır. Tarihsel düşünme becerileri, öğrencilerin tarihi kavramları, geçmişteki olayları, olguları, gelişmeleri, insanları, yerleri ve ilişkileri ait oldukları zamana göre analiz ederek anlamalarını sağlayan yetenek ve yetkinliği ifade eder. Aynı zamanda tarihsel düşünme yeteneği, öğrencilerin kronolojik akıl yürütmelerini, geçmişteki olay ve olgular arasında neden-sonuç ilişkisi kurmalarını, sosyal yapıların, kurumların ve siyasi organizasyonların zaman içindeki değişimlerini ve devam eden özelliklerini anlamalarını, geçmiş olay ve olguları birbirleriyle ilişkilendirmelerini sağlamayı amaçlar (MEB, 2018).

Tarihsel düşünme becerileri, öğrencilerin insan faaliyetleri ve diğerleriyle ilişkilerinin analizini yürütmesi ve geliştirmesi için fırsatlar açabilir (Merkt vd., 2017). Tarih eğitim ve öğretiminin belirlenen hedeflere ulaşabilmesi için yurt içinde ve yurt dışında çeşitli yeni yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yeni yaklaşımlar ile “tarih eğitimi öğrenciler için nasıl daha etkili hale getirilebilir” sorusuna cevap aranmakta, tarih eğitiminin etkisi ve yararı artırılmaya çalışılmaktadır (Er Tuna, 2014). Tarih öğretiminin amaçları özelde öğrencilere kazandırılması istenen becerileri ve genel olarak tarih öğretim anlayışını da ortaya çıkarmaktadır. Tarih eğitimi öğrencilerin; tarihsel olayları tartışmalı, tarihi hikayeler dinlemeli ve okumalı, nedensel ilişkiler üzerine düşünmeli, büyüklerle görüşmeli, belgelerde, fotoğraflarda, tarihi gazetelerde, müzelerde ve tarihi

yerlerde bulunan her türlü geçmiş kalıntılarını analiz ederek kendi tarih şeridini ve hikayesini yaratmasını gerekli görür (Dilek & Alabaş, 2014).

Postmodernizmin bir yansıması olarak öğretimde benimsenen yapılandırmacı yaklaşımın uygulamaya konulduğu 2005-2006 eğitim-öğretim yılından itibaren derslerin içeriği de yeniden düzenlenmiş, müfredat ve ders kitapları bu yeni kavram ve içeriğe göre hazırlanmıştır (Aydın, 2006). Genel olarak tarih derslerinin müfredatları yeni anlayışa göre bilgi ve beceri dengesi gözetilerek düzenlenmiş ve 2008-2009 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulamaya konulmuştur. Yeni geliştirilen bu tarih müfredatı, önceki programlarından farklı olarak, öğrencilerin bilgi ve becerileri dengeli bir şekilde kazanmalarını esas almaktadır. Bu yaklaşım; öğrencilerin yaşamlarını ve bireysel farklılıklarını göz önünde bulundurarak, öğrenci merkezli, bilgi ve becerileri dengeleyen yeni bir anlayış olarak tanımlanmaktadır (MEB, 2007). Bu programda iki tür beceri vardır: Temel beceriler ve tarihsel düşünme becerileri. Programdaki temel beceriler; öğrencilerin bir yılın sonunda yatay olarak, on birinci sınıfın sonunda ise dikey olarak kazandıkları ve yaşamları boyunca çalışma alanlarının gelişimi ile ilgili olarak kullanabilecekleri beceriler olarak tanımlanmaktadır. Yeni geliştirilen tarih dersi müfredatında belirtilen temel beceriler şunlardır; eleştirel düşünebilme, Türkçeyi doğru, etkili ve güzel kullanabilme, yaratıcı düşünebilme, iletişim kurabilme, araştırma ve sorgulama yapabilme, sorun çözebilme, bilgi teknolojilerini kullanabilme ve girişimcilik, gözlem yapabilme, değişim ve sürekliliği algılayabilme, mekânı algılayabilme, sosyal katılım sağlayabilme (MEB, 2009).

Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından hazırlanan tarih dersi müfredatına göre tarih dersi ile ilgili beceriler şu şekilde belirtilmiştir;

- Kronolojik düşünme
- Tarihsel kavrama
- Neden-sonuç ilişkisi kurma
- Değişim ve sürekliliği algılama
- Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma
- Tarihsel analiz ve yorum
- Tarihsel sorun analizi ve karar verme
- Geçmiş geçmişteki insanların bakış açısıyla bakabilme - tarihsel empati (MEB, 2018).

Kronolojik Düşünme Becerisi

Tarihi anlamak için kronolojik düşünebilme becerisi en önemli özelliktir. Öğrencilerin kronolojik düşünme becerisine sahip olmaları, olaylar arasındaki bağlantıları keşfetmelerini yani tarihteki neden-sonuç ilişkilerini açıklayabilmelerini

sağlar. Öğrencilere bu beceriyi kazandırmak için ay, yıl, dönem, çağ, yüzyıl, vb. zaman kavramları ve takvim türleri ile bunların temel kavramlarının (M.Ö., M.S., yüzyıl, vb.) karşılaştırmalı olarak öğretilmesi gerekmektedir (MEB, 2018). Bu düşünme becerisine göre önemli olan, tarihsel olay ve olguların mantıklı bir biçimde değerlendirilmesi, geçmiş ve güncel bağlantısının sağlıklı bir şekilde kurulabilmesidir. Öğrenciler farklı zamanlar ve olaylar arasında anlamlı bir bağlantı olduğunu anlarlar. Kronolojik düşünme becerisi olan öğrenci; zamanı, periyotları ve olayları belirli bir sıraya koyar. Kronolojik düşünme becerisini geliştirmek suretiyle ulaşılmış hedeflenen kazanımlar;

- Geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayırım yapabilmek
- Tarihsel metindeki zaman akışını belirleyebilme
- Tarih şeritlerinde sunulan bilgileri yorumlayabilme
- Tarihsel akış şeması oluşturabilme
- Tarihi dönemlere ayırmaya yönelik yaklaşımları karşılaştırabilme ve farklı yaklaşımlar önerebilme (MEB, 2009).

Tarihsel Kavrama Becerisi

Tarihi anlamak için tüm ayrıntılarıyla incelemek gerekir. Öğrenilmesi ve anlaşılması amaçlanan konuya dair, olgu, olay, terim, kavram ve teorileri bilmek, aralarındaki ilişkileri anlamak gerekir (Demircioğlu & Akengin, 2012). Tarihi metinleri anlamak için öğrenciler; metinleri zihinlerinde canlandırarak okuma becerilerini geliştirmelidir. Metinleri zihinde canlandırırken, bireylerin ve grupların özelliklerini, niyetlerini, eğilimlerini, değerlerini, fikirlerini, isteklerini, kararlarını, güçlü ve zayıf yönlerini anlamaya çalışmalıdır. Tarihi metinleri anlamak, öğrencilerin zamanın şartlarını ve kavramlarını göz önünde bulundurarak o dönemde yaşamış insanların bakış açısından geçmiş olaylara bakabilmesini de gerektirir. Bunun için öğrenciler; geçmişten gelen keşifler, belgeler, günlükler, mektuplar, sanat eserleri, edebi ürünler gibi kaynakları araştırırken geçmiş bugünün standartlarına göre değerlendirmekten kaçınmayı ve olayların meydana geldiği zamanın şartlarını göz önünde bulundurmamayı öğrenmelidir (MEB, 2018; Erdem & Pamuk, 2020). Tarihsel kavrama becerisinin öğrenciler tarafından doğru şekilde anlaşılabilmesi ve bu becerinin uygulamaya koyulabilmesi için ders sırasında her öğrencinin farklı öğrenme tarzı olduğu göz önünde bulundurularak farklı materyaller (yazılı, görsel materyal, mektup, şiir, roman, halk hikayesi, müzik, karikatür, vb.) kullanılmalıdır. Temel amaç, bu materyaller kullanılarak ortaya çıkan bilgilerin öğrencinin zihninde en doğru şekilde yapılandırılmasıdır (Çulha Özbaş, 2010).

Neden-Sonuç İlişkisi Kurma Becerisi

Sebeup ve sonuç, tarihteki süreklilik ve değişimden doğar.

Sebeup-sonuç açıklaması, geçmişini anlatmak ve güncel olayları anlamakla ilişkili olduğu için tarih eğitiminde çok önemlidir (Boadu & Donnelly, 2020). İyi sebep ve sonuç analizi becerisine sahip öğrenciler tarihi olayları kapsamlı bir şekilde anlar (Alcoe, 2015). Olayların sonuçları, başka olayların nedeni olabilir, yönünü veya kapsamını belirleyebilir. Sosyal olaylar karmaşık neden-sonuç ilişkileri içerir. Bir olay başka bir olayın hem nedeni hem de sonucu olabilir. Sonuçları doğru nedenlerle ilişkilendirebilmek, karmaşık ilişkilerin doğası hakkında esnek bir şekilde düşünebilmek gerekmektedir. Bu karmaşık bilişsel yetenektir. Tarihi ve toplumsal olaylara ilişkin birbiriyle ilişkili neden ve sonuçları belirleyebilen kişiler, gerçek yaşamdaki toplumsal sorunları çözmeye başarılı olurlar. Tahmin edilebileceği gibi, sosyal ilişkilerde neden-sonuç üzerine düşünebilme yeteneği, kişiyi olası olumlu ve olumsuz sonuçları önceden tahmin edebilir hale getirir (Eskin, 2013). Öğrencilerin geçmiş olaylar ve olgular arasındaki bağlantıları keşfetmeleri, geçmiş olayları bu bağlantılar doğrultusunda değerlendirmeleri, tarihsel bilgileri kendi özgün sürecinde anlayabilmeleri için önemlidir. Öğrencilerin, tarihi olayların neden ve sonucunu belirlemesi, analiz etme ve değerlendirme becerisi, bir olayın birden fazla neden ve sonucu olabileceğini anlamaları için de önemlidir (MEB, 2018).

Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisi

Tarihteki olaylar ve durumların değişimi süreklilik göstermektedir. Bu değişim süreci hızlı ya da yavaş olabilir. Değişimi ve sürekliliği anlamının bir yolu, hangi dönemlerin değişmediğini, hangi dönemlerin sınırlı değişime sahip olduğunu veya hangi dönemlerin önemli değişime sahip olduğunu görmek için sağduyuyu kullanmaktır. Değişimi ve sürekliliği değerlendirebilmemiz için önce iki farklı tarih arasında ya da geçmiş ile bugün arasında nelerin değiştiğini ya da aynı kaldığını görmeliyiz (MEB, 2018).

Tarihsel Sorgulamaya Dayalı Araştırma Becerisi

Tarihi bir konuyla ilgili kanıtlar yeterince çok ise tarihsel sorgulama iyi, heyecanlı ve aydınlatıcı bir sorgulama türüdür. Bu beceri öğrencileri bir belgeyi, kayıtları, arkeolojik kalıntıları veya tarihi alanı araştırmaya teşvik eder. Sorgulamaya dayalı tarihsel araştırma becerisinde sadece kanıtlar değil, aynı zamanda ortaya çıkan yeni bakış açıları da tarihi olayları yorumlamada etkili olmaktadır (MEB, 2018).

Tarihsel Analiz ve Yorum Becerisi

Tarih eğitimi alan öğrenciler, tarihi metinleri analiz edebilmeli, analitik düşünebilmeli ve iyi bir tarih okuyucusu olmalıdır. Temel olguyu, en doğru cevabı, en geçerli yorumu bulma konusunda öğrencilerin, analiz ve yorumlarıyla en doğru bakış açısını oluşturmaları gerekir.

Analitik beceriler, öğrencilerin kanıtları veya tarihsel kaynakları okuyarak, kalıpları ayırt ederek, olayları ilişkilendirerek, nedensel ilişkileri belirleyerek ve sonuca vararak tarihsel yorumlar oluşturmalarına yardımcı olur (Gibson & Peck, 2020).

Analiz ve yorum becerisi, her tarih metninde yazarların doğru ve gerçek olduğunu düşünmeyi önler. Öğrencinin diğer tarihi belgeleri ve buluntuları değerlendirerek geçmişe yönelik değişik yorumları ve yaklaşımları görmesini sağlar. Yazılı tarih, tarihçi ile bu olayların neden ve nasıl gerçekleştiğine dair olgular arasındaki diyalogdur. Öğrenciler tarihçilerin metinlerinde farklı olguları kullanıp farklı yorumlayabileceklerini bilmelidir. Tarihi olayları analiz edebilmek ve yorum yapabilmek için öğrencinin tarihsel kavrama becerilerini iyi kullanması gerekir. İyi yazılmış tarih metinleri ile öğrenciler tarihteki neden-sonuç ilişkilerini kolaylıkla analiz edebilir. Öğrenci; toplumsal değişim olaylarını, insan eğilimlerinin önemini, süreç ve çıktılar karmaşasında insan hedeflerini ve diğer faktörlerin bunlar üzerindeki etkisini analiz edebilir (MEB, 2018).

Tarihsel Sorun Analizi ve Karar Verme Becerisi

Öğrencilerin, insanların geçmişte kritik anlarda karşılaştıkları problemler ile yüzleşebilmesi için sorunlara yönelik analiz ve karar verme yeteneklerinin olması gerekir. Tarihi dönemlerin konuları ve problemleri ile yüzleşmek, analiz etmek, değerlendirmek ve sonuçları karşılaştırmak, öğrencilerin bu konulara olan ilgisini ve derse katılımı artırır. Sorun analizi ve karar verme etkinlikleri ile öğrenciler tarihi olaylara yönelik her yaklaşımın ahlaki boyutlarını değerlendirerek avantajlarını ve dezavantajlarını karşılaştırır. Böylece insanların geçmişte kullandıkları çözümler tarihsel sorun analizi bağlamında ve tarihsel belgede sunulan uzun vadeli sonuçlar ışığında değerlendirilir (MEB, 2018).

Tarih derslerinde bu becerisi geliştirilen öğrenci;

- Tarihi sorunları tanımlayabilir, geçmişteki insanların ilgi alanlarını, değerlerini, konu veya sorun hakkındaki bakış açılarını analiz edebilir.
- Mevcut sorunların altında yatan geçmiş durumlara ve şimdiki faktörlere ait kanıtları düzenleyebilir.
- Tarihsel olayların ve durumların oluş süreçlerini değerlendirebilir.
- Tarihsel sorunları çözmek için eylem planı hazırlayabilir.
- Tarihteki bir kararın uygulanmasını değerlendirebilir (MEB, 2009).

Geçmiş Geçmişteki İnsanların Bakış Açısıyla Bakabilme Becerisi veya Tarihsel Empati

Tarih dersi alan öğrenciler geçmişte sosyal yapıların nasıl oluşturulduğunu, insanların ve grupların hangi değer, tutum ve inançlara sahip olduklarını, bunların insanların ve toplulukların davranışlarını nasıl etkileyip yönlendirdiğini anladıklarında, geçmişin kapılarını daha fazla açabilirler. Tarihsel empati yeteneği, geçmişteki insanların yaşamlarını ve faaliyetlerini çevreleyen ve yönlendiren sosyal, kültürel, entelektüel ve duygusal faktörleri anlamak ve geçmişi özetlerken veya değerlendirirken bunları dikkate almak anlamına gelir. Bu beceri sadece kendinizi başkasının yerine koymak, hissetmek, düşünmek ve onlar gibi davranmakla ilgili değildir. Tüm bunlara ek olarak bugün ve geçmiş arasındaki farklılıkları bilmeyi, anlamayı ve dikkate almayı da gerektirir (MEB, 2018).

Dünyada ve Türkiye’de Tarihsel Düşünme Becerisine Bakış

Dünyada ikinci dünya savaşından sonra yani 20. yüzyılın sonlarına doğru tarih öğretimi anlayışı ortaya çıkmış olup şekillenmeye başlamıştır. Tarih öğretim modellerinin şekillenmesi konusunda etkisi olan kuruluşlar şunlardır: UNESCO, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği. Bu kuruluşlar daha çok tarih öğretiminin daha barışçıl olmasını, öğrenciler için okutulan ders kitaplarının da iyileştirilmesi üzerine yoğunlaşmışlardır (Safran & Ata, 1996; Turan, 2016). Yaşanan bu gelişmelerin ardından 1980’lerden itibaren İngiltere’de tarih öğretimi daha çok öğrencilerin tarihsel kanıtları ve bilgileri eleştirmeleri ve bilimsel düşünme becerilerini de geliştirmeyi sağlayacak şekilde hazırlanmıştır. İngiltere’de de tarih dersleri yoluyla öğrencilere birtakım beceriler kazandırılmıştır. Bunlar; kronolojik anlama, geçmişteki değişim, insan ve olayları anlama ve bilme, tarihsel yorum, tarihsel araştırma ve organizasyon, iletişimdir. Tarihsel düşünme becerilerinin öneminin farkında olan öğretim programlarında bu becerilere yer veren diğer bir ülke ise ABD’dir. Öğretim programlarına bakıldığında birtakım tarihsel düşünme becerilerine yer verildiği anlaşılmaktadır (Demircioğlu & Akengin, 2012).

Tarih, çocuk ve gençlerin vatandaşlık bilinçlerini geliştirmede uzun yıllar kullanılmıştır. Kimi zaman ayrı bir ders olarak kimi zaman ise başka derslerin içerisinde kendine yer bulan tarih, Osmanlı Devleti’nin klasik dönem eğitim kurumları olan sıbyan mekteplerinde ve medreselerde bir ders olarak okutulmamaktaydı. Fakat Kuran’ı Kerim’in içeriğinde tarihi konularının yer alması adı konmamış olsa da İslam tarihi dersinin verildiğinin göstergesi olmuştur. Enderun mektebinde ise Türk tarihi adında bir dersin varlığı bilinmektedir (Türk, 2017). Tanzimat döneminde tarih dersleri Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile ilk ve ortaöğretimde okutulmaya başlamıştır. Nizamnameden sonra tarih ders kitabının yazımı için bir müsabaka da düzenlenmiştir. Bu müsabakaya göre yazılacak olan kitabın, olayları hikâye biçiminde anlatması ve iyi

hareketlerin övülmesi, kötü hareketlerin ise ayıplanmasını gerektirmektedir (Çapa, 2012). Cumhuriyet döneminde diğer derslerde olduğu gibi tarih dersi müfredatında da bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Tarih müfredatı 1924 ve 1926 yıllarında tarih öğretimi anlayışı İslam tarihi sınırlarını aşmış, dünya tarihine doğru yol almıştır. 1930'larda ise inkılap tarihi dersi yükseköğretim kurumlarında okutulmaya başlamıştır. Daha sonraları inkılap tarihi ilköğretim seviyesine kadar indirilmiştir. Bu değişikliklerde Türk Tarih Tezinin rolü büyüktür (Çapa, 2012). Türkiye'de tarih öğretimine yönelik eleştiriler 1980'li yıllarda başlamıştır. Yapılan eleştiriler; öğrencilerin öğrenme, yorumlama, planlama, eleştirme, analiz etme, sentezleme ve değerlendirme gibi ileri düzey zihinsel becerileri gerektiren performanslara geçmesine engel olmuştur (Şimşek, 2008). 2000'li yıllarda ise bu yapılan eleştiriler giderek artmış olup eğitim sisteminde büyük değişiklikler yaşanmıştır. Eğitim sisteminde yapılandırmacı anlayışa geçilmiş olup öğretim programları yeniden düzenlenmiştir. Yeni hazırlanan öğretim programlarında ise "öğrencilerin yaşama etkin katılımını, doğru karar vermelerini, sorun çözmelerini destekleyici ve geliştirici bir yaklaşım" olarak adlandırarak, "öğrenci merkezli, bilgi ve beceriyi dengeleyen öğrencilerin kendi yaşantılarını ve bireysel farklılıklarını dikkate alarak çevreyle etkileşimine imkân sağlayan yeni bir anlayışın yaşama geçirilmeye çalışıldığı" belirtilmiştir (MEB, 2007).

Alanyazın incelendiğinde tarihsel düşünme becerilerinin yer aldığı araştırma sayısının oldukça az olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmalara bakıldığında; Yılmaz ve Koca (2012)'nin çalışmasında; çalışma gurubunun tarihsel empati algılarının oldukça zayıf olduğu, tarihsel empatiyi sempati ya da diğer tarihsel düşünme becerileri ile karıştırdıkları belirlenmiştir. Çelik Bayramoğlu (2016) yüksek lisans tezinde sosyal bilgiler programında yer alan tarih konularını tarihsel düşünme becerileri açısından değerlendirmiş olup öğretmenlerin hala eski yöntemleri kullandığı, derslerin ezbere dayalı sına ve yönelik ve öğrencilerin üst düzey bilişsel basamaklarının gelişmediği belirlenmiştir. Yine Erdem ve Pamuk (2020) tarafından yapılan bir çalışmada "Civilization VI" isimli tarihsel strateji oyununun tarihsel düşünme becerilerine etkisi incelenmiştir. Bu çalışmada ise kronolojik düşünme, tarihsel anlama ve tarihsel analiz ve yorumlama becerilerinin (ilk iki beceriye göre daha fazla) geliştiği görülmüştür. Demircioğlu (2009) tarafından yapılan başka bir çalışmada da öğretmenlerin tarihsel düşünme becerileri hakkındaki düşünceleri belirlenmek istenmiş olup öğretmenlerin büyük bir kısmının bu becerilerin öğrencilere aktarılmasında yeterli bilgi seviyesinde olmadıkları görülmüştür. Tarih dersi öğretmenlerinin 9. sınıf tarih dersi öğretim programlarına ilişkin görüşlerinin değerlendirildiği başka bir çalışmada da 9. sınıf tarih dersi öğretim programının içeriğinin bazı tarihsel düşünme becerilerinin kazandırılmasına katkıda bulunduğu belirlenmiştir (Aktekin & Ceylan, 2012). Muhthar vd.

(2019)'nin çalışmasında, pandemi döneminde uzaktan eğitim yoluyla devam ettirilen derslerde, 275 tarih öğretmeninin tarihsel düşünme becerilerini ne düzeyde ele alabildiği araştırılmıştır, sonuçlara göre öğretmenlerin tarihsel düşünme becerilerine göre derslerini işleyebilmesinin orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Serrano vd. (2018) tarafından yapılan başka bir çalışmada İspanya'da ilköğretim düzeyinde öğretmenlik yapacak 283 öğretmen adayının tarihsel düşünme becerileri incelenmiş ve çalışmada öğrencilerin tarihle ilgili son derece sınırlı becerilere sahip oldukları, olayları basit nedenlerle açıkladıkları ortaya çıkmıştır. Bu sonuçların nedeni olarak da geleneksel tarih yazımı ve geleneksel tarih öğretimi öne sürülmüştür. Fadli vd. (2020) çalışmasında, sorgulayıcı öğrenme tarih modeli modülü uygulanan öğrencilerin tarihsel düşünme becerileri arttığı belirlenmiştir. Ofianto ve Ningsih (2021)'in çalışmasında, proje tabanlı öğrenme modelinin öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerinin gelişimine olumlu etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Bartelds vd. (2020) çalışmasında; katılımcıların tarihsel empatiyi öğrenilebilir bir beceri olarak gördükleri, tarihsel empatinin gelişmesinde; olayı yaşayan ya da bilen bir davetli konuşması gelmesi, tarihi bir alanı ziyareti ve sınıf tartışmaları özellikle etkili öğretim stratejileri olarak kabul edildiği ve çoğu öğretmen ve öğrencinin tarihsel empatiyi günlük yaşamdaki empatiyle ilişkilendirdiği belirlenmiştir. Elbay ve Kaya (2021)'nin çalışmasında; Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde tarihsel empati modeli uygulanmış, tarihsel empati yeteneği gelişen öğrencilerin akademik başarılarının olumlu yönde değiştiği ve derse yönelik olumlu tutumlar geliştirmelerini sağladığı saptanmıştır. Özmen ve Kızılay (2017)'in çalışmasında, sosyal bilgiler öğretmenlerinin tarihsel düşünme becerileri hakkında daha fazla bilgi sahibi oldukları görülmüştür.

Sonuç

Tarihsel düşünme becerileri, tarih öğrencileri için özel düşünme becerileridir. Bu beceriler, öğrenciler tarafından geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanı ayırt edebilmek için hâkim olması gereken yeteneklerdir. Kanıtları görmek ve değerlendirmek; geçmişteki tarihi hikâyeleri, illüstrasyonları ve notları karşılaştırıp analiz edebilmek; tarihsel kayıtları yorumlayabilmek, öğrencilerin düşünce gelişim düzeyine uygun bir anlayışa dayalı tarihsel bir hikâye inşa edebilmek için bu beceriler önemlidir. Son yıllarda önemi vurgulanan tarihsel düşünme becerileri ile ilgili daha çok akademik çalışmaya yer verilmesi bu becerilerin gelecek nesillerde gelişmesine kapı aralayacaktır. Bunun için de tarih öğretmenlerinin yetiştirilmesi sırasında aday öğretmenlerin bu becerileri kazanması geleceğin tarihsel düşünme becerileri için daha parlak olacağı anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda gerek tarih öğretmenliği bölümlerinde öğrenimlerine devam eden gerekse okullardaki lise öğrencilerine gerekli ve farklı öğretim yöntem ve teknikleri aracılığıyla tarihsel düşünme becerilerinin nasıl daha kalıcı ve

etkili bir şekilde kazandırılacağı noktasında gerekli çalışmalara yer verilmesi gerekmektedir. Öğrencilerin lise tarih müfredatında yer alan tarihsel düşünme becerilerini daha üst düzeyde kazanabilmeleri için; hizmet içi eğitim programlarının daha kaliteli olması, tarih dersi öğretim programlarının farklı bakış açılarıyla incelenip gözden geçirilmesi, aktif öğrenme-öğretme süreçlerini uygulamak için okul donanımı ve malzeme olanaklarının geliştirilmesi yararlı olabilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

References

- Aktekin, S., & Ceylan, D. (2012). 9. sınıf yeni tarih dersi öğretim programı ile ilgili öğretmen görüşleri. *Milli Eğitim*, 41(194), 253-268.
- Alcoe, A. (2015). Post hoc ergo propter hoc? using causation diagrams to empower sixth-form students in their historical thinking about cause and effect. *Teaching History*, 161, 6-24.
- Aydın, H. (2006). Postmodernizmin eğitimdeki izdüşümü: Yapılandırmacılık. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 4(16), 4-15.
- Bartelds, H., Savenije, G. M., & Boxtel, C. V. (2020). Students' and teachers' beliefs about historical empathy in secondary history education. *Theory and Research in Social Education*, 48(4), 529-551. <https://doi.org/10.1080/00933104.2020.1808131>
- Boadu, G., & Donnelly, D. J. (2020). Toward historical understanding: Leveraging cognitive psychology for progression in school history. *The Social Studies*, 111(2), 61-73. <https://doi.org/10.1080/00377996.2019.1659748>
- Çapa, M. (2012). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde Türkiye'de tarih öğretiminin tarihçesi. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3), 1-28.
- Çelik Bayramoğlu, A. (2016). *Sosyal bilgiler programında yer alan tarih konularının tarihsel düşünme becerileri açısından değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi).
- Çulha Özbaş, B. (2010). *12-14 yaş grubu öğrencilerinin tarihsel düşünme gelişimi ve tarihsel kanıt kullanımı* (Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi).
- Demircioğlu, İ. H. (2009). Tarih öğretmenlerinin tarihsel düşünme becerilerine yönelik görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 39(184), 228-239.
- Demircioğlu, İ. H., & Akengin, H. (2012). Zaman ve mekana ilişkin becerilerin öğretilmesi. İçinde C. Öztürk (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi: Demokratik vatandaşlık eğitimi* (s. 187-224). Pegem A Yayınları.
- Dilek, D., & Alabaş, R. (2014). Öğrencilerde tarihsel düşünce gelişimi. İçinde M. Safran (Ed.), *Tarih nasıl öğretilir? Tarih öğretmenleri için özel öğretim yöntemler* (s. 144-151). Yeni İnsan.
- Diñç, E. (2011). Eski ve yeni ortaöğretim tarih programının amaç ve içerik özelliklerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(4), 2135-2153.
- Doğan, Y. (2007). *Sosyal bilgiler öğretiminde yazılı tarihsel kanıtların kullanımı* (Doktora tezi, Gazi Üniversitesi).
- Elbay, S., & Kaya, E. (2021). Understanding the multiple effects of historical empathy: A study explanatory mixed method. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)*, 12(2), 329-356. <https://doi.org/10.17569/tojqi.851525>
- Er Tuna, Y. (2014). Tarih öğretiminde "tarihsel önemin" belirlenmesi ve kullanılması. İçinde M. Safran (Ed.), *Tarih nasıl öğretilir? Tarih öğretmenleri için özel öğretim yöntemler* (s. 195-205). Yeni İnsan.
- Erdem, S., & Pamuk, A. (2020). Historical strategy games and historical thinking skills: An action research on Civilization VI. *International Online Journal of Educational Sciences*, 12(5), 144-163. <https://doi.org/10.15345/ijoes.2020.05.011>
- Eskin, M. (2013). *Problem solving therapy in the clinical practice*. Elsevier.
- Fadli, M., R., Sudrajat, A., Aman, Z., Setiawan, R., & Amboro, K. (2020). The effectiveness of e-module learning history inquiry model to grow student historical thinking skills material event proclamation of independence. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(8), 1288-1295.
- Gibson, L., & Peck, C. (2020). More than a methods course: Teaching preservice teachers to think historically. In C. Berg & T. Christou (Eds.), *Palgrave handbook of history and social studies education* (pp. 213-251). Palgrave Macmillan.
- Karpınar, O. (2021). *7. sınıf sosyal bilgiler dersi konu ve kazanımlarının tarihsel düşünme becerileri açısından değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi).
- Keleş, H., & Kiriş, A. (2010). Tarihsel tartışma ve tarihsel tartışma metni yazma. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 187-205.
- Köksal, H. (2007). Tarih öğretiminde tarihsel düşüncenin iki felsefik dayanağı. *Milli Eğitim Dergisi*, 36(175), 230-235.
- Körber, A., Schreiber, W., & Schöner, A. (2007). *Kompetenzen historischen denkens*. Ars Una.
- MEB. (2007). *Ortaöğretim 9. sınıf tarih dersi öğretim programı*. http://bilgiyoluyayincilik.com/mufredat/2015-2016_ogretim_donemi_9.sinif_tarih_mufredati.pdf

- MEB. (2009). *Ortaöğretim 11. sınıf tarih dersi öğretim programı*. <https://docplayer.biz.tr/405111-T-c-milli-egitim-bakanligi-talim-ve-terbiye-kurulu-baskanligi-ortaogretim-11-sinif-tarih-dersi-ogretim-programi.html>
- MEB. (2011). *Ortaöğretim 10. sınıf tarih dersi öğretim programı ve 10. sınıf seçmeli tarih dersi öğretim programı*. https://edumedia-depot.gei.de/bitstream/handle/11163/1754/785813837_2011_A.pdf?sequence=2
- MEB. (2018). *Ortaöğretim tarih dersi öğretim programı*. <https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201822142524139-Tarih%20d%C3%B6p.pdf>
- Merkt, M., Werner, M., & Wagner, W. (2017). Historical thinking skills and mastery of multiple document tasks. *Learning and Individual Differences*, 54, 135-148. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2017.01.021>
- Muhthar, A., Ahmad, A. R., & Awang, M. (2019). *Comparing application of blended learning methods in historical thinking skills in Malaysia and Indonesia*. International Conference on Education and Regional Development (ICERD 4). Bandung.
- Ofianto, & Ningsih, T. Z. (2021). Development of students' historical thinking skills through the project-based learning model. *International Journal of Academic Research in Progressive Education and Development*, 10(2), 615-624. <https://doi.org/10.6007/IJARPEd/v10-i2/10145>
- Özmen, C., & Kızılay, N. (2017). A Study on the historical analysis and interpretation skills of social studies and classroom teachers. *Üniversitepark Bülten*, 6(1), 133-148. <https://doi.org/10.22521/unibulletin.2017.61.11>
- Reisman, A., Brimsek, E., & Hollywood, C. (2019). Assessment of historical analysis and argumentation (AHAA): A new measure of document-based historical thinking. *Cognition and Instruction*, 37(4), 534-561. <https://doi.org/10.1080/07370008.2019.1632861>
- Safran, M., & Ata, B. (1996). Barışçı tarih üzerine çalışmalar: Türkiye'deki tarih ders kitaplarında Yunanlılara ilişkin ifadelerle yönelik öğrenci görüşleri. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 11-26.
- Schreiber, W. (2008). Ein Kompetenz-Strukturmodell historischen Denkens. *Zeitschrift für Pädagogik*, 54(2008)2, 198-212. <https://doi.org/10.25656/01:4345>
- Serrano, J. S., Gómez-Carrasco, C. J., & Facal, R. L. (2018). Historical thinking, causal explanation and narrative discourse in trainee teachers in Spain. *Historical Encounters: A Journal of Historical Consciousness, Historical Cultures and History Education*, 5(1), 16-30.
- Spoehr, K. T., & Spoehr, L. W. (1994). Learning to think historically. *Educational Psychologist*, 29(2), 71-77. https://doi.org/10.1207/s15326985ep2902_2
- Şimşek, A. (2008). Tarih öğretiminde sorgulamacı yaklaşım çerçevesinde soru sorma becerisi ve lise tarih ders kitaplarının durumu. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-15.
- Şimşek, A., & Yazıcı, F. (2013). *Türkiye'de tarih öğrenmenin dünü, bugünü*. TYB Akademi.
- Turan, R. (2016). Tarih öğretmenlerinin öğrencilere temel ve tarihsel düşünme becerilerinin kazandırılma düzeyine ilişkin görüşleri. *Turkish Studies*, 11(14), 705-730. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.9706>
- Türk, İ. C. (2017). Osmanlı klasik döneminde tarih eğitimi. İçinde A. Şimşek (Ed.), *Türkiye'de tarih eğitimi* (s. 1-8). Pegem Akademi.
- Van Drie, J., & Van Boxtel, C. (2008). Historical reasoning: Towards a framework for analyzing students' reasoning about the past. *Educational Psychology Review*, 20(2), 87-110. <https://doi.org/10.1007/s10648-007-9056-1>
- VanSledright, B. A., & Kelly, C. (1998). Reading American history: The influence of multiple sources on six fifth graders. *The Elementary School Journal*, 98(3), 239-265.
- Yazıcı, F., & Şimşek, A. (2012). Tarih öğretiminde nesnellik sorunu. *Tarih Okulu Dergisi*, 2011(11), 13-32.
- Yılmaz, K., & Koca F. (2012). Tarihsel empati üzerine nitel bir araştırma: Tarih öğretmenlerinin algı, görüş ve deneyimlerinin incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 855-879.